

300 éve született Mária Terézia

Ausztria főhercegasszonyát, Cseh- és Magyarország királynőjét a közhiedelemmel ellentétben, sohasem választották meg vagy koronázták császárnővé, mégis legtöbbször a mai napig e címen emlegetik. Születésének háromévszázados ünnepén a bécsi Hofburgban, a Josefsplatz 1. alatt működő osztrák nemzeti könyvtár (Österreichische Nationalbibliothek) nagyszabású emlékkiállítással köszönti „a Habsburgok leghatalmasabb asszonyát”, ahogyan a június 5-éig nyitva tartó tárlat címe nevezi. A dinasztia egyik legnépszerűbb képviselőjét, Ausztria mindmáig egyetlen női államfőjét tizenhat témakörben százhatvan festmény, nyomat és kézirat hozza közelebb a mai nézőhöz.

Alig egy hónappal azután, hogy VI. Károly 1740-ben férfi örökös nélkül távozott az élők sorából, úgynevezett hűbéri eskütétel (Erbhuldigung) keretében a bécsi udvar és a Stephansdom között a rendek hintókkal és lovas bandériumokkal tarkított, véget nem érő díszmenetben biztosították az éppen csak huszonhárom éves „ország-anyát” (Landesmutter) feltétel nélküli hűségükről. Évszázados szokás szerint az egész napos ceremóniát rézmetszeteken is megörökítették. Az ezekből készült díszalbumot ajándékba adták az ifjú uralkodónőnek. A kötet hamarosan az udvari könyvtárba került, de az idő nem kímélte. Most frissen helyreállítva mutatják be a méreteiben is terjedelmes művet, fényérzékenysége miatt azonban éppúgy csak korlátozott ideig, mint Georg Christoph Kriegl többrészes, „szélesvásznú panorámáját”. Mária Terézia már 1736-ban házasságra lépett a nála nyolc évvel idősebb Franz Stephan von Lothringen herceggel, és – bár ez a kor szokásához híven eredetileg államérdekből megszervezett házasságkötés volt – szerencsére kölcsönös szerel-

Leopold Schmittner: Mária Terézia (1745) rézmetszet (Copyright ÖNB)

mi vonzalommal is együtt járt. Leopold Schmittner 1745-ös, sokszor reprodukált, ezért közismert mellképén a karcsúra fűzött „nádszál-kisasszony” uralkodónő tekint ránk. Hatalomra kerülése után férjét régens-társának nevezte ki, és érdemi beleszólást

Georg Christoph Kriegl: A díszmenet az udvartól a Szent István dómig (1740) rézmetszet (Copyright ÖNB)

engedett neki a kormányzásba. Frigyükből tizenhat gyermek született, közülük kettő már csecsemőként elhunyt, négy ifjúkorban halt meg. A boldogságot tükröző népes családot a páros trón körül 1760-ban Johann Gottfried *Haid* örököltte meg sokszorosított nyomaton az utókor számára. A gyermekek nevelése szigorú napirend betartásával zajlott, jövőbeli politikai feladataikra készítették fel őket. Oktatási tervüket Georg Philipp *von Rittenberg* dolgozta ki, s hét területre terjedt ki: a vallásra, az emberre (szókásaikra), a gondolatok kifejezési lehetőségeire, a matematikára, földrajzra, történelemre és a szabad művészetekre. Carl *Rotters* mesterien kivitelezett szemléltető-oktató tábláit egy háromkötetes kézirat mellékleteként, könyvalakú barokk kazettákban tárolták. Ezek egy része falra függeszthető volt, s a tárlaton most újra odakerültek.

Mária Terézia Isten kegyelméből való uralkodónak tartotta magát, nála a hit és a hagyományok betartása mindent megelőzött (lásd a kimondottan neki ajánlott, szebbnél-szebb barokk ábrákkal ékes 1744-es imakönyvet). Mélyen átélt katolikussága ellenére is maradt azonban annyira gyakorlatias, hogy saját uralkodási területein korlátozta az egyház befolyását: a vallási intézményeket állami felügyelet alá helyezte. A barokk életöröm korszemléhez tartoztak a változatos, nyilvános szórakozási lehetőségek is. Mária Terézia széles zenei képzésben részesült, sőt, gyakorta énekesnőként is fellépett. Udvertartásának szórakoztatására pavilonokat, színházépületeket emeltetett, így például a Burgtheater eredeti otthonát a Michaeliplatzon, amit Karl *Schütz* 1783-as rézmetszete is megörökített. Az egymást érő udvari ünnepélyek szorosán hozzá tartoztak a reprezentációhoz, valamint a Habsburg dinasztia önmegjelenítéséhez. Uralkodásának első évei helyzetének belső megszilárdításával és a szomszédos országok megrendezésével teltek el. Csak e háborúskodások után foghatott elhíresült reformjai megvalósításához, melyek kidolgozásában a felvilágosodás eszméitől átitatott, rangos és neves tudósokra, szaktekintélyekre

támaszkodott. Minden rendelkezésének vezérelve volt, hogy a szétforgácsolt rendi szervezetek helyére az abszolutista államapparátus léphessen. Leglátványosabb intézkedései az iskoláztatás szerkezeti átszervezésében mutatkoztak meg, amikor lerakta a minden hatodik életévét betöltött gyermek számára kötelező, egységes elemi oktatás alapkövét. A kor légkörét árasztják azok a névtelen szerzőktől származó, mégis igen színvonalas, művészi tehetséget tükröző 1775-ös tankönyvi ábrák, amelyek írás közben a helyes testtartást, avagy a kihegyezett lúdtoll fogását szemléltetik.

Mária Terézia úgy vallásossága, mint a felvilágosodás szelleme miatt következetesen fellépett a babona és kuruzslás minden válfaja ellen, és betiltotta a kínzás alkalmazását a vallatásnál. Többek között az ujjszorító eszköz használatát, amelyhez három pribék volt szükséges egyszerre. Némi cenzori intézkedés ellenére is figyelemre méltó méreteket öltött a tudományok fejlődése. Ezen a téren férjében is cselekvő partnerre lelt, hiszen több császári gyűjteményt – például a természettudományi kabinetet – ő alapított meg Bécsben. Olyan fontos felfedező vállalkozásokat támogattak, mint például a Nikolaus Joseph *von Jaquin* vezette nagy karibi kutatóút, amely nyomán újabb szerzemények kerültek a szertárakba, illetve a növény- és állatkertekbe. Ignaz *von Born* (Born Ignác), valamint Joseph *Märter* például száraz faágakra rögzített, rikító tollazatú, preparált kolibriket ábrázoltak 1788-as, színezett metszeteiken.

Férje hirtelen halála 1765-ben mély lelki válságba juttatta Mária Teréziát. Ezután kizárólag tetőtől-talpig fekete özvegyi gyászruhát hordott, s kétségbeeséséből munka-mániába menekült. Íróasztalánál ülve és okmányokat szignálva, halomnyi papírlap között 1770-ben akvarell miniatúráján egy ismeretlen művész is lefestette finom pasztellszínekkel. Császári rangját legidősebb fiára, *II. Józsefre* (a koronázatlan „kalapos királyra”) ruházta át, de haláláig megtartotta ellenőrző szerepét a kormányzásban. Az idős régensnő egészségi állapota 1780 novemberében mind rosszabbra fordult és a hó végén elhunyt. December 3-án kísérték utolsó útjára. Férje koporsója mellett a Habsburgok családi kriptájában, a kapucinusok kápolnájában nyugszik. A soknemzetiségű Osztrák Birodalom történetének legendás alakja már életében fogalommá vált, mítosza pedig azóta is tovább hat. Tudományos életrajzi munkákban, fantáziadús regényekben, színdarabokban, filmekben idézik meg alakját, és olyan nagyszabású rendezvényeken is, mint ez a hozzá méltó, tricentenáriumi tárlat.

Névtelen festő: Mária Terézia özvegyi viseletben
(1770) akvarell (Copyright ÖNB)